

Što je krenulo loše u muslimanskom svijetu?

Akbar S. Ahmed, *Islam pod opsadom*, Sarajevo, Libris, 2004, 196 str.

Josip Sanko Rabar

sanko.rabar@terrakom.net

Muslimanska društva svugdje izgledaju kao da su u metežu, a muslimani se osjećaju kao da su na optuženičkoj klupi, optužuju se da pripadaju »terorističkoj«, »fanatičnoj« i »ekstremističkoj« religiji. Islam je, izgleda, pod opsadom (str. 9).

Vrlo učen antropolog, velike erudicije, Akbar S. Ahmed, objavio je nakon 11. rujna 2001. godine knjigu »Islam pod opsadom« u kojoj kritički progovara protiv islamofobije, ali i protiv same prakse islama koji postaje žrtvom ignorancije i primitivizma većine muslimana. U knjizi pokušava objasniti što je krenulo loše u muslimanskom svijetu. Za Ahmeda su islamski intelektualci u teškom položaju unutar vlastite vjerske zajednice jer je teološko obrazovanje *mulla* često ograničeno samo na Kuran, odnosno, Šerijat.

Ponovno oživljavanje religija događa se na globalnome planu. U judaizmu, kršćanstvu, u hinduizmu, budizmu, pa i u islamu. U islamu je nažalost poprimio i neke nepoželjne oblike. Sve religije imaju svoje fundamentalizme i integrizme, ali u islamu je to posebno naglašeno. Dok su druge religije, nasuprot ateističkom svijetu, uspjele staviti u prvi plan svoje dijaloško i inkluzivističko lice, islamu to slabo uspijeva zahvaljujući nasilnim ekskluzivistima koji su medijski u prvom planu.

Ahmed piše da je Bog stvorio ljude koji pripadaju različitim vjerama, nacijama, jezicima i kulturama, sve su ovo znaci Božje univerzalne milosti. Bog poziva na susretljivost, univerzalnost i dijalog. »Ljudska bića su jedina vrsta koja može okrenuti drugi obraz« (str. 12). U Kuranu piše: »Nema prisile u vjeru« (2:256), Bog je želio stvoriti božanske kvalitete u čovjeku. »Njegov najveći dar koji im je podario: kreativni genij. Mogao bih ukazati na: predanost i pobožnost abrahamskih poslanika, mudrost Bude i Konfucija.«

Ilm (znanje) je druga najviše uporabljena riječ u Kuranu nakon imena *Allaha* ili Boga, stjecanje *ilma* (znanja) moguće je ako društvo osigura biblioteke, fakultete i nastavno osoblje. Nažalost, u velikom dijelu muslimanskog svijete proučava se samo Kuran i Šerijat. Ostvarenje znanja znači mijenjati društvo.

Pravda, suosjećanje i znanje su imali ogromne implikacije u društvu kakvog je Bog naumio. U ranom srednjem vijeku islam je bio bogat znanjima izvan Kuran i Šerijata, kao što su filozofija i znanost. Danas islamom u mnogim arapskim zemljama, kao i u Pakistanu, dominiraju neuki koji znaju samo Šerijat. Ahmed se žali na takvo stanje i u njemu vidi jedan od uzroka današnjeg lošeg stanja u islamu, kao i netolerantnog islamskoga ekstremizma.

Ahmed smatra da nije toliko važno vjerovati u jednog Boga (kao što je to kod abrahamovskih vjera), niti je to uvijek bolje od vjerovanja u više bogova (hinduizam) ili čak ni u jednog boga (budizam), već je važnije »kreiranje balansiranog susretljivog i harmoničnog društva sa pristojnim, brižljivim ljudima u njemu« (str. 14). Za Ahmeda je ključan dijalog i tolerancija između vjera. Sam islam je u tome smislu proturječan. Islam poštuje svete spise Židova i kršćana, Toru i Evanđelje, ali same Židove i kršćane ne, jer su ih krivovjerno tumačili. Čim kršćanin vjeruje u Trojstvo, on je osuđen na pakao.

Neuspjeh da se stvori »pravedno i susretljivo društvo« (str. 14) ljude vodi k zapadanju u ideje »plemenske časti i osvete« (str. 14). S time da današnji osjećaj časti nije jednak nekadašnjem, kada je u ratu nečasno bilo ubijati civile, nevine, žene i djecu. Danas je to u islamskom terorizmu postalo časnim.

Ahmed u poglavlju »Zašto je islam važan?« piše: »Dvadesetprvo stoljeće bit će stoljeće islama. Događaji od 11. septembra su se o tome postarali« (str. 14). Islam koji sebe vidi kao religiju mira, sada se povezuje s ubojstvom i sakaćenjem nevinih. Populacija muslimanskog svijeta jedna je od najbrže rastućih. A islam je jedina svjetska religija koje se izgleda nalazi na kursu sudara s ostalim svjetskim religijama. Islam se »nalazi u konfrontaciji sa svim glavnim svjetskim religijama: s judaizmom na Bliskom Istoku, kršćanstvom na Balkanu, Čečeniji, Nigeriji, Sudanu, te sporadično na Filipinima i Indoneziji; s hinduizmom u južnoj Aziji, a nakon što su Talibani digli u zrak statue Bamiyanu, i s budizmom« (str. 15). »Ovaj historijski spoj je taj koji ujedno izdvaja islam i stvara globalni argument da će 21. stoljeće biti stoljeće rata između islama i ostalih svjetskih civilizacija. Naravno, ovaj jednoobrazni koncept je pod izazovom jer isuviše muslimanskih zemalja su jasno stupile u savez s nemuslimanskim. Pored toga, isuviše muslimana sada živi u granicama nemuslimanskih nacija« (str. 15). Ahmed polaže najviše nade upravo u takve muslimane, jer su oni najotvoreniji općim civilizacijskim tekovinama, znanosti i filozofiji, kao i dijalogu i toleranciji. To se događa nasuprot islamofobiji – ili općenito mržnji i preziru islama i njegove civilizacije, koja se »uvelike širi i povećava« (str. 15) zapadnim svijetom. Posljedice su gnjev, zbunjenost i frustracija u muslimana, a nasilnička djela su rezultat. Tako zapadni muslimani dvosmisleno i suprotno reaguju.

Ahmed smatra da i muslimani i njihovi kritičari Kuran koriste selektivno. Kuranski *ajeti* koji su ranije objavljeni naglašavaju mir i pomirenje, a neki kasniji borbenost. Neki islamisti smatraju da ovo znači deložiranje ranijih *ajeta* i zalažu se za agresivnu borbenost, međutim, »ajeti moraju biti shvaćeni u okvi-

rima društvenog i političkog konteksta u kojima su objavljeni« (str. 16). »Djela devetnaest otmičara veoma malo imaju veze sa islamskom teologijom. Ubiti jednu nevinu osobu je jednako ubiti cijeli ljudski rod, upozorava Kuran (5:32). Kuran otvoreno propovijeda toleranciju i razumijevanje« (str. 16). »Spoznavajući Boga atributima Rahman i Rahim, Svemilosni i Samilosni – dva najfrekventnije ponavljana od 99 Božjih imena« (str. 16-17) u Kuranu – »muslimani znaju da oni moraju obuhvatiti čak i one koje ne pripadaju njihovoj zajednici, religiji ili naciji« (str. 17). Bog nam kazuje u Kuranu da cijenimo raznolikost koju je on stvorio u ljudskom društvu.

Ahmed kritizira, kao pravi antropolog, pseudoantropološka djela na Zapadu koji motive nasilnih islamista tumače psihijatrijskim terminima: »zavist«, »mržnja«, »ljubomora« (str. 18). »Mržnja i predrasuda zamijenile su misao i analizu« (str. 19).

Živimo u postmodrnem, postemocionalnom, posthumanom, no iznad svega *post-časnom* svijetu. Postalo je časno ubijati žene i djecu. Nasuprot univerzalizmu javlja se pretjerana čak opsesivna lojalnost grupi koja se često izražava kao nasilje prema drugom. Ahmed je naziva *hiper-asabijom*, odnosno, hiper-solidarnošću, hiper-lojalnošću i hiper-grupnom kohezijom.

Upravo su religije lojalnost grupi ublažavale svojim univerzalizmom i humanističkim suosjećanjem. No, religije su bile i drastično zloporabljene u suprotnom smjeru. Sada je red došao na dio islamista. U *post-časnom* svijetu ljudi koji oduzimaju čast drugima misle da time održavaju svoju čast. Negiraju nekadašnju čast koja je počivala na činjenju dobrih djela i težnji k plemenitošću. U prošlim vremenima viteštvo je značilo hrabrost, suosjećajnost i darežljivost, čak ako se nađu i kod neprijatelja. Ženama i slabima je davan poseban tretman od strane časnih ljudi. Težnja za čašću bila je humanistički cilj. »Nasuprot tome mnogi danas u našem vremenu smatraju časnim prepustiti se aktima nasilja. Ono što je nekada smatrano devijantnim izgleda da se sada prihvata kao norma« (str. 22). »Hiper-asabija je uzrok i simptom post-časnog svijeta u kojem živimo« (str. 22). Bin Laden bio je jedan od najpoznatijih ratnika post-časnog svijeta u kojem živimo.

Ahmed razlikuje dvije osnovne tendencije unutar svake religije. Podjelu na »ekskluziviste« i »inkluziviste«. Prvi su nosioci sukoba, drugi dijaloga između religija. Međutim, ono u čemu je kršćanstvo najekskluzivnije ujedno je i ono najinkluzivnije, ljubav prema svakome (Mt 25, 40).

Jedan od problema s kojim se suočavaju inkluzivisti jest prednost koju mediji daju agresivnom ekskluzivistima. »Poruke konflikta i konfrontacije se smatraju više vrijednim za vijesti od onoga što se smatra blagim i bljutavim govorom o dijalogu. Još važnije, osjećaj gnjeva u muslimanskoj zajednici obeshrabruje podršku inkluzivistima« (str. 25). Velik je dio populacije veoma mlad s niskom stopom pismenosti, znači da će emocionalna i gnjevna rješenja pronaći veću podršku i širu privlačnost.

Odnos muslimana prema Zapadu je, zapravo, proturječan. Kod nekih je prisutna mržnja i odbojnost, kod drugih privlačnost i fascinacija. Zapad privlači svojom modernošću i slobodama.

Osjećaj opsade među muslimanima nije se dogodio iznenada nakon 11. rujna. Niti je samo ograničen na muslimane. Sva tradicionalna društva su pogođena. Neka manje, neka više. Tokom zadnjih decenija tempo i opseg političkih, kulturalnih i tehnoloških promjena koje dolaze sa Zapada je uznemirio ljude u mnogim tradicionalnim društvima. Pogotovo za onaj dio religioznosti koji nije pokazao prilagodljivost na liberalnost i modernizam. Postoji osjećaj da se prevelika promjena događa u prebrzom tempu. Da bi opisali vrijeme u kojem živimo komentatori koriste koncepte globalizacije, postmodernizma, postemocionalizma, posthumanog, doba trijumfa kapitalizma, *vesternizacije* ili čak direktno amerikanizacije. Neki izjednačavaju globalizaciju s amerikanizacijom. Globalizacija je dijelom obećanje, djelom kruta realnost, a dijelom imaginacija.

Mnogi muslimani doživljavaju globalizaciju prijetnjom sebi i prijetnjom svojoj vjeri, premda je vizija svijeta koju nudi islam po definiciji globalna. Za Boga ne postoji ni Istok ni Zapad (*ajet* 2:115). Židovi, kršćani i muslimani koji su živjeli u Španjolskoj do kasnog 15. stoljeća stvorili su kulturnu sintezu u kojoj je svaka kultura obogaćivala drugu, što je rezultiralo kroz književnost, umjetnost i arhitekturu visoke kvalitete. Biblioteka u Kordobi imala je više knjiga nego sve ostale knjižnice u Europi zajedno. Ključne osobe poput Tome Akvinskog, bile su pod utjecajem islamske misli. Grci su posredstvom Arapa bili predstavljeni Europi. Tada je muslimansko društvo simboliziralo globalizaciju.

Danas materijalizam i konzumerizam globalizacije pružaju izazov duhovnoj srži religije. Takva globalizacija stvorena je i podržava se da bi služila američkoj ekonomiji i politici.

Bin Ladenove akcije su promijenile smjer procesa globalizacije na štetu muslimana. Suočavaju se s problemima na svakoj granici, provjeravaju se u zračnim lukama, njihovi poslovi i financijska poduzeća bivaju opetovano pregledavani, njihovo vjerovanje i običaji gledaju se sa sumnjom i često ismijavaju, učinak je da se oni ne osjećaju dobrodošlim u zajednici svjetskih kultura.

Bin Laden je zloupotrijebio poimanja časti u svojim pokušajima da probudi islamski svijet. Optužio je korumpirane muslimanske vladare koje podržava Zapad, posebice SAD, za potkradanje muslimana, negiranje njihove časti i digniteta. U tome je bio u pravu, ali je bio u krivu u svojim nasilnim rješenjima. Ne treba smetnuti s uma da i muslimani čine nasilje nad muslimanima.

Time što je u anketama javnog mijenja većina Amerikanaca podržala preljubnika predsjednika Clintona unatoč njegovim lažima i obmani, a koji bi prema muslimanskim običajima trebao biti kamenovan, to je uvjerilo muslimanski svijet da je Amerikancima ekonomski prosperitet važniji od časti i moralnosti.

Umjesto velikih priča, poput komunizma, došlo je vrijeme historije, etno-nacionalizma i pseudoreligijske tradicije. Ahmed uzima Srbe i Kosovo za primjer kako gubitak časti prije više stoljeća sada mora biti zbrisan kroz osvetu pretpostavljenim potomcima neprijatelja. »Ovo je klimava historija, to je također klimava teologija« (str. 82).

Ahmed je obrazovan u Katoličkoj pripremnoj školi za dječake. »Za mene muslimana, pisati povoljno o katoličkim svećenicima može zvučati kao paradoks. Moja je škola bila paradoks: katolička škola na sjeveru Pakistana. (...) Čak kao dječak, čudio sam se neizmjerne žrtvi koju su ovi svećenici načinili. (...) Njihov zdrav humor, sažaljivost i opći osjećaj tolerancije su na mene ostavili utisak. Doživljavao sam ih kako odražavaju sufijsku tradiciju islama« (str. 110). I Benazir Bhutto pohađala je istu školu u ženskom samostanu.

Proganjanja i uznemiravanja kršćana su postala uobičajena u Pakistanu. Opća tolerancija u pakistanskom društvu vidljivo je pogoršana. Muslimansko progresivno liderstvo doživjelo je neuspjeh. Neki neomarksisti još uvijek čeznu za starim vremenima hladnog rata, kao Tariq Ali. Posljednje riječi Alijeve knjige (2002: 17) traže od muslimanskog svijeta da odbaci islam i »postavi temelje istinski progresivnog, socijalističkog Srednjeg istoka«. »Autor Ali zaboravlja muslimansko iskustvo koje su imali sa socijalističkim liderima na Srednjem istoku: Assada u Siriji i Saddama u Iraku. Socijalizam znači tajnu policiju, smaknuća cijele populacije, brutalno ubijanje, društvo koje živi u strahu. Rast islamskog ekstremizma na Srednjem Istoku je posljedica neuspjeha nacionalističkih i socijalističkih pokreta« (str. 123).

Ahmed ističe pozitivan primjer pakistanskog progresivnog lidera Muhammes Aki Jinnaha s njegovim demokratskim i tolerantnim idejama. U primitivnom Pakistanu je on doživio neuspjeh. Same ideje spajanja islama s modernošću doživljene su kao britanske imperijalističke ideje.

Ahmed polazi u potragu za muslimanskim idealom, a to je uključivanje – inkluzivizam. Protiv isključivosti za dijalog i suradnju religija, što je spasonosna formula za sve religije. U tu svrhu snimio je za BBC serijal »Živi islam«. Također je i snimio i napisao »Jinnahov kvartet« koji se sastoji od umjetničkog filma, dokumentarca, znanstvenog djela i romana. Doživio je kampanju klevete u pakistanskom tisku koji je sumnjao u njegov patriotizam.

Program tipične medrese isključivo je po sadržaju islamski. Njegova je osnova Šerijat (Kuran i Sunnet ili Život Poslanika – zajedno Šerijat). Suviše skućeni potiču vjerski šovinizam. Nema izučavanja nemuslimanskih filozofa ili povjesničara. Nisu izostavljeni samo pisci poput Maxa Webera, već i muslimanski, poput Ibn Halduna, za koje se sumnja da su suviše »znanstveno« orijentirani, te otuda nedovoljno islamski. Islam bez svojih sofisticiranih tradicija umjetnosti, kulture, mistike i filozofije.

Ahmed se pita: »Što muslimani moraju učiniti?« i odgovara: »Prvi koraci su da prestane međusobno demoniziranje; Muslimani treba da prestanu da u

svemu oko sebe vide globalnu zavjeru, moraju poboljšati svoje razumijevanje Zapada mimo stereotipa o Velikom Šejtanu koji vječno kuje zavjeru da uništi islam dok se cijelo vrijeme prepušta orgijama seksa i nasilja. Muslimani trebaju da se stave u položaj nemuslimana koji ih vide kao prijetecu i anarhičnu silu. (...) Muslimanski svijet treba da zavede i osigura uspjeh demokratije« (str. 173). To je jedini sustav koji omogućava da korumpirani lideri budu uklonjeni uz minimalno trenje. Veoma mnogo muslimanskih lidera su kraljevi i vojni diktatori.

»Drugi prioritet je edukacija. Edukacija ne smije biti ograničena na uske krugove pozadapadnjačene elite« (str. 174). Većina koja se obrazuje u medresama također mora učiti društvene znanosti: antropologiju, sociologiju, filozofiju. Muslimani moraju ponovno otkriti toleranciju koja je nekada karakterizirala njihova društva.

A što Zapad mora učiniti? Neka pokuša razumjeti islam. »Uz dozu strpljenja i razumijevanja želja da se pomogne muslimanskom svijetu će dobiti svoj pravi oblik« (str. 176). Nesporazum počinje već kod riječi »fundamentalist« i »džihad« jer muslimani su tehnički svi fundamentalisti, dok *džihad* znači težiti k boljem i harmoničnijem svijetu. Osvijestiti treba da se nasilje u svijetu čini i prema muslimanima. Osobito u Indiji.